ACC. N:R M. 13360:1-26.

FOLKLIVS-ARKIVET LUND

Landskap: Skåne

Härad: Villands

Socken: Nosaby

Uppteckningsår: 1954

Upptecknare: folkskoldir. Erik Månsson, Skivarp

Berättare: Edvin Månsson, Hammarlund

Berättarens yrke: gårdsägare

Född år 1870 i Nosaby

Man och kvinna. 1-1-26. N. M. 39.

Skriv endast på denna sida

A.-B. GRAHNS TR., LUND

ACC. N:R M. 13360: /.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

M. M. 39
1

Frågelista 39. Man och kvinna.

manliga egenskaper.

Utmärkande för mannen (gårdsägaren) i den gamla gårdsgemenskapen var hans dominerande ställning och den vikt som tillmättes hans arbete och framträdande. Upptecknarens fader, som både hemmansägare på alla håll i sin stamtavla och släkt, både intet intresse för sina döttrars utbildning utan ett medvetet förakt för de fria kvinnliga yrkena. Detta led lyckte into leendet omtanke om döttrarna utan i stället att han önskade dem bättre framtid än den själv-försörjande kvinnans. T.o.m. hans syster, som långt upp i 30-åren hade de föga avundsvärda lotten att gå

ACC. N:R M. 13360:2.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Trångsista 39. — att gå —
som handräckning hos gifta bröder
hade samma uppfattning och yttrade:
"Gröbborna ä da inte så nytt nå. Dä
ska jötta se."

Mannen representerade aktiv
initiativet och framträdandet utåt
även i de fall då hustrun genom
begåvning eller klarsyn var den le-
dande. Dödskrivaren har exempel därpå
från annat håll: Mormor Ebba var en
förståndig och framsynt kvinna, som det
berättas mycket om, men hon ville
på intet sätt dominera över man-
nen utan försökte istället "leika"
med honom när han förleddes till
mindre lyckade initiativ.

Till karlaktigt framträdande räkna-

ACC. N:R M. 13360:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

3

Frågelista 39. —räkena—

des för 100 år sen stupka. i dryckjorn, smus.
dragning och för de äldre och kurgna kvinnorna
pipvärkning vid fest och framträdande.
Att detta användes för skam för en kvinna
att utmärka sig med.
Mannen skulle ha vita "hosor" och
grå "hosebänn." Kvinnan däremot
svarta strumpor och kulörta strumpe-
band. Kvinnorna skulle vidare "saxa"
strumpebanden, de skulle läggas
i "gjor" d. v. s. vid fartsättande rinkas
in i linningen utan att knytas.
Det berättades att yngsjö mördaren
(1889) blev "dräng" genom att han
inte kunde "saxa" ett strumpeband.
Han hade efter dådet knutit strumporna
på liket med en knut.

3.

ACC. N:R M. 13360:4.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

4

Frågelista 39. — knut.

Mannens arbete var på åkern och i stallet utom under vintern då, tidigare, huvudsysslan bedrivits enligt uppgift av de äldre. I nu berörda tid, sista halvan av 1800-talet alltså, hade mannen tillräckligt utearbete, genom stigande jordbruksskatter, och slöjdarbetet hade blivit heltidsarbete för bonpare och småbrukare eller "gårdfinngossen". Så fanns det t.ex. träskomagare, stämagare, skoffomagare, limmabrännare el. kåsta-magare, som gick omkring två åtta dagar. En gubbe brukade årligen på bestämd tid komma och höra efter behovet av hornskedar han ville då alltid också ligga horn kohorn och "vårahorn", i utbyte och mot var alltid "dekliver" två att ta vara

ACC. N:R M. 13360:5.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

5

Frågelista 39. - vara -

på sådana under året. Dessa skänkte hon godvilligt till hornske-mayaren men taglet som hon samlade när häxtarna tvingades vitte hon ha betalt för, såvitt det inte behövdes till husets egna arbeten. Andra yrkesmän och kringvandrande hantverkare och färdiga på stället behövdes t. ex. sockenskräddare, skomakare och "sela-lödare".

En hemslöjd som ensemellertid utövades i stugan vid alla tider och i alla hem, både gårdar och torp, från början till fram på våren, var spånaden, som var kvinnornas arbete framför allt annat, och skulle ske så snart hon, kvinnan eller pigorna "inte hade annat o tänga nävana ve".

5.

ACC. N:R M. 13360:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Frågelista 39. - ve."

Sysslolös fick hon aldrig sitta från det hon steg upp tills dess hon la sig. [Utom tröskningen vid den vilopaus som hölls i skymningen när gubben kom in och "tog till plast" innan lamporna tändes.]

Ett motsvarande uttryckssätt hade man i tröskningen. Tröskningen med slaga, "pslajel" var lika tidsödande och långvarig som tevinnens spånad. Men sedan tröskverken så nätt börjat komma i gång på 80 och 90 talen och vandringsverks byggts på de större gårdarna fortsatte tröskan med slaga, emedan lång-halm alltid behövdes för täckning av taken. Klockan tre på morgonen

ACC. N:R M. 13360:7.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

7

Frågelista 39 - morronen

och skulle med ideliga matpauser hålla på
till skymningen. På morronen vid eldsljus
"lyse", som bestod av en oljelampa väl skyddad
i en lykta som ställdes i särskilt ordnat
skåp med glasdörr i en kanna. man var
ytterst försiktig med elden, bonden gick
först ut och kontrollerade den saken och
det kunde inte hjälpas att belysningen
inne på logen var mycket bristfällig
Drängarna hade vissa lokar för sig på
fähöd som inte passade dagarna t. ex
tyngdlyftning, vid en kvarn fanns en
"lyftsten" som alla starka drängar skulle
pröva sina krafter på när de väntade
på malen. Jakt och fiske hörde också
nöjbarna till. Årligt hemmelsfärds dag
var första "mopdaredan" då alla drängar

7.

ACC. N:R M. 13360:8.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

8

Tråpliota 39. – drängen –

sprang ihring vattendragen, även mista
grop va de gäddor i på den tiden.
De var en särskild sorts gouterat fiske
i min bygd att "snärja gäddor". Då skulle
man ha en "zitterstång", fin men stark och
böjlig mässingstråd, på en lång, lätt käpp
upplevanden som en öppen snara.
I solglittret på vattnet syntes den inte
av gäddan men väl och tydligt från
fiskarens plats. Den skulle så utom-
ordentligt sakta och försiktig föras över
gäddans nos, där hon stod stilla i
vattenkanten, med ett hastigt ryck
dras åt och när gäddan blixtsnabbt ru-
sade fram glad den in över kroppen och
spände åt över fenorna. Skickliga
fiskare missade nästan aldrig

8.

ACC. N:R M. 13360:9.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Frågelista 39. -aldrig-

ett byte. de halvstora pojkarna kunde leka "frille" men flickorna fick aldrig delta däri utan som passopp.

Kvinnfolkstycke hade vissa karlar, som ofta vä värst och ofärvägnast i slagsmål såg bättre ut och var mera värdade i klädseln än i allmänhet. Dessa pojkar va dock ofta sedda över axeln av rejäll manfolk, som kände sig kvarhomma bland fruntimmer.

En man vovade aldrig några ömhetsbetygelser mot en kvinna. När man och hustru gick till kyrkan var han oftast ett par steg före på stigen medan hon lunkade efter mä urte-kåsten i handen. Framme på kyrkbacken gick han till sina bekanta medan hustrun gick till

ACC. N:R M. 13360:10.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

10

Fråga lista 39. - Tid -

kvinnorna. Inne i kyrkan gick mannen
till höger och kvinnan till vänster och
att noncholera den regeln skulle inte
fallit någon in ens.
Mannen skulle ha hatt, vegamössa
el. lua. Kvinnan skulle ha schalett,
av siden till "kjorkes", men till vardags
bruk av ylle om vintern och bomull om
sommaren. En snygg "mässdah" = schalett
var hon alltid mån om att ha till reds.
Mannen skulle ha stöjgg (oftast poli-
songer). Han skulle ha "lommekniv"
"folle-kniv", långbladig kommaomvid
fälkniv, som ofta användes vid matbordet
vidare snusdosa, silver för de förgyllda
om söndagarna i kyrkan, näverdosa av
torparna och i vardagslag. Om någon

10

ACC. N:R M. 13360 : 11.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

11

Frågelista 39 - någon -

åt sprit ur en pappersstrut ansågs dock som en sådan brist på hållning och normalstandard, att han omtalades på länga håll. Det var nästan en rituell handling när husfadern tömde sprit-paketen i sin stora sprutflaska, där den skulle hålla sig färsk över vintern och ur vilken "dåsan" påfylldes efter behov.

En flicka, "som råkat illa ut", fått oäkta barn var märkt för livet, man en mans offentliga heder plägades inte på någonvis råka ut för en sneddrag, åtminstone om han var ogift, om han bara kunde betala en hederlig summa i ersättning.

En man kunde inte bära några

ACC. N:R M. 13360 1/2.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

12

Frågelista 39. några

andra prydnader än en blodskedja över
bröstet. Vid den hängde dock bredvid nyckeln
ofta en medaljong. Snusdosan räknades
bland till prydnaderna. I mitten av
1800-talet blev det modernt blandmanu-
fakt med en dubbelbottnad nickeldosa,
blank som silver. Den var gaffelformig
och hade under locket en i rätt lock eller
många infattad spegel med särskilt lock över.
Den kom tillsammans med en speciell
manlig rässingskam genom kringresande
försäljare från en fabrik i Göteborg.
Rässingskammen var kort och bred
med två rader vassa tänder. Den kunde
inte användas i kvinnligt oredigt hår
men var effektivt upp- samt ut"gnedar"
i den manliga kortklippta trädbeklädd-

12.

ACC. N:R M. 13360:13.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

13

Frågelista 39. -kåbeklädnaden.

Mannen hade ringa tingan man på sjuttio-talet kom ihågkomma i enab Gamla män kunde ibland ha smala öron-ringar, små kunna av antagligen mässing. Så hade en gammal snäcka man i Åraslöv och han betraktades häpna med stor undran och respekt av ungdomen. Troligen hade dessa ringar något med gikt-kurer att göra.

Karlar hade otorstövlar [räckte till knäet och drogs utanpå byxorna] eller halvstövlar [räckte till smalbenet och bars under byxorna]. Träskostövlar i dåligt väder eller vid "utiest" arbete till exempel gödselspridning eller höstplöjning. Eller gick han med träskor, som på

ACC. N:R M. 13360:14.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

14

Frågelista 39. -som på-

vintern ibland va stoppade med halm för värmens skull. Dessa hörde dock lagården till och fick inte "dras in i stan".

Mansfolket gick långa med den gamla sortens träsko, som ungefär vid sekelskiftet utbyttes. Det liksom då allmänna vanligt med "pudetrajsko" som hade en stoppad läderskoning över vristen, där foten var mest utsatt för skavning. De äldre "gpöra-" eller "gpönga-" träskorna som va försedda med ett järnband eller en stålråd runt vristen [överstycket]. Mannens musikinstrument var dragspelet eller munspelet, som alla drängar och pojkar någon gång traktorade I den musikaliske kyrkbväktarens stuga samlades gärna pojkarna

14.

ACC. N:R M. 13360:15.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

15

Fråpelicka 39. – pojkarna –
och tarde sig en del melodier och lanep.
Gubbe Noak och en del enkla dansmelo-
dier som övades. Fiolen var ett instrument
för de musikaliska särlingarna, spole-
männen, som skötte dansmusiken
mot betalning på finare gillen eller
festen, t. ex. midsommargillet i "Kocka-
lyckan" på godset Vittskövle, då herr-
skapet lejde allt godtets folk på traktering
med "ost och bröd och bränvin". Om
någon utsocknes dåsnög sig fram eller
det ett förfärligt kattrakande bland de
gamla "gössarna", som noga satt och
granskade alla dem som kom fram.
Pennomas instrument var gitarren
och cittran. Den förra mest i religiösa
sammanhang.

15.

ACC. N:R M. 13360:16.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

16

Fröpliata 39. - Sammanhang.

Mannens fotbeklädnad för helg var pjäkor.
Mannens strumpor ändrades på 90-talet
till "halkorv".

Kvinnans snörkängor var symmetriskt
byggda så de kunde användas på vilken
fot som helst.

De flesta männens hobby var hästar
och många kände noga till alla hästars
egenskaper, ålder
och hemorter de var fallna efter.

Husfadern hade ofta ett förmansskåp
handmålat och utsirat och ibland en liten
kista för förvaring av pengar och 'brev',
värdehandlingar. Kistmakarna hade alltid
kistor med målade ornament och ofta
hade också pigan sin kista med en
"läddicka" på sinnergavln för förvaring

16.

ACC. N:R M. 13360:17

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

17

Fråga lista 39. - Förvaring -
av småsaker.

Kvinnan.

Sy, väva, sticka strumpor, hushållsarbete och mjölkning var kvinnans arbete, som mannen aldrig sysslade med. Bryggd, bakning och rengöring i boningsrummen befallade sig aldrig mannen med.
Dock skulle mannen hjälpa till att äta degen vid julbaket speciellt med "surströds" bröd, som skulle knådas särskilt länge och var tillagat i stora kvantiteter. "Då sa mor ke toshemännen, när di gick ut på morronen: "I da, kara, får I hjälpa mre mä "dejen" ve davra, så skön I få haur sin kaga mä". Ve davra lee-lydde frukostti'. Då berättades degen vara "genomstogad" efter att ha stått under

ACC. N:R M. 13360:18.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Fröpolista 39. -under-
natten.
Drängarna skulle också "hugga hojderis"
[bakugnsved] och lägga upp det prydligt
till hands, där det behördes. Det ansågs
vara dålig ordning och en vanheder för
manfolket om kvinnorna skulle be-
höva syssla med detta.
Ett speciellt arbete för gammelmoran
på en gård varatt "lappa hosor", sy tyg-
lappar under strumporna. Det var
på vintern, då man "gick på sock" på
det kalla golvet, som det behöfdes så
skönt med lappade hosor och
strumporna höll också bättre mot
påfrestningarna i träskorna. Lappade
hosor kunde inte användas i pjäxor eller
"lärskor" men i träskor och träskostövlar

ACC. N:R M. 13360:19.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Frågeliste 39 - Kvinnosysslor.

Sysslor de upp på ett behagligt sätt.

Det kvinnliga idealet definierades med "min o gla, liden o nätt". Hon skulle vara vänlig, något reserverad, ej "flamsig" och påstridig men inte högfärdig och "stram" utan omtänksam och givmild mot fattiga. Så skulle hon "dua not te" d. v. s. va flink och påpasslig i alla sysslor och om det gällde en gifttas vuxen bondbotter vara så mne i alla arbetstempon, att hon brunde "ge teeske" d. v. s. leda arbetet.

Ett riktigt kvinnligt arbete eller tidsfördriv var ystningen. Dels skedde det hemma på gården och då var den ju en extra hjälp till alla de dagliga sysslorna. Men också skulle det bli "ystajella"

ACC. N:R M. 13360: 20.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

20

Frågelista 39 - "ystagille" -

hos bearnmorskan eller skollärarens eller någon värderad yrkeskvinna. Då samlades alla på överenskommen dag, var med sitt mjölkbakrus och då blev ystningen en tillfälle till gemenskap och trevligt tidsfördriv.

Husmodern var respekterad och skötte hemmet efter eget huvud.

'Da kesspriber du inte' avspisade mor ofta far om han försökte sig att lätt rupas i' vävning eller hushållsarbete.

Men hon fick "grōla" på mannen om han inte i rätt tid skaffade fram materialerna. "Da å inged mol i' örhon", sa mor förebråande, "i' sha haga på' gjorda". Som va de hans sak att ha varit till kvarns före lördag. Pojkarna skulle gärna gå

20.

ACC. N:R M. 13360:21.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Frågelista 39 - gå -

med i arbetet så snart de leder så "lyrka" så di orkade eller hade "kräsor" d.v.s. styrka därtill. Det var en skam att gå och "dräla". Men flickorna på gårdarna må många pigor leder opta bortskämda och fick fritt sysola med vävning eller sömnad men det var noga att di skulle lära sej "hämnalav" och kittvägagångssätt så di skulle kunna leda en gård när tid leder.

Pigorna skulle passa upp vid bordet och hade alltid sin plats på sädes en ryggstöd bänk på långsidan av bordet utåt rummet medan drängarna skulle sitta på den väggfasta bänken i rad efter ålder må maktspagen nederst.

"Min mor lenkade lekrätta att för skulle

ACC. N:R M. 13360:22.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Trägeliste 39. – Skulle-
pigorna, stå och äta.

Kvinnorna var alltid mera hemma
stadiga än männen och det var ej så
vanligt att de deltog i några andra
sammankomster än gillen och släkt-
besök. Det var vanligt att bonddöttrarna
skulle ut och lära något arbete hos en
sömmerska eller i hushåll, biträde på
ett hotell i staden, för att se hur det gick till."

I kyrkan skulle kvinnorna sitta till
vänster om mittgången och det var en
skam att tränga sig in bland männen.
Hon skulle va klädd i svart i kyrkan och kan
silkesschalett, tidigare klut och "sie kåm".
Dessa fanns alltid färdiga i kistan till an-
vändning och är ännu bevarade.
"Sie-kåm" var ett kälte, som användes

ACC. N:R M. 13360:23.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

23

Fråga liska 39 - användes -

som prydnad. Två snoror långa 5 cm. bred sidenband med bredda, broderade ändar 20 x 30 cm. som hängde nedåt vänstra sidan. De va i ändarna prydda med guld-bård, flätade guldtrådar i spetsmönster silvertrådsranka inåt på tyget och mannens initialer på ena och sina egna på andra bältesändan och på båda bröllopsårtalet inbroderad. Detta bälte var rätt fint jämte och gav åt mycket festligt uttryck åt den kommandade staden.

Förkläde, spännor, "schättaträ" bröst-särk, halskedja, brosch, schalnål, ring, spänne och silverbälte på bröstet, bista med "lädicka", gnie-stav och förnings-korg hörde till de speciella kvinnliga attributen. Gnie-staven

ACC. N:R M. 13360:24.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

24

Frågelista 39 - Gnistenen

var en handstor, svart, blank glas-
kaka, som användes till att gnida
vit-tvätten blank med.

Rida eller ha med hästar att göra
var otänkbart för en vanlig normal
bondflicka. Ekarna berättade hon ej
heller inte med. Men skötseln av
gårdens övriga djur hörde oftast henne
till utom 'mogandet' i stallarna, som
var karlgöra.

Kossorna tog hastigast upp ny-
heter i klädedräkt

Kvinnorna va nä i lantbrukarbetet
när det gällde hästar eller skörd, lukning
ta upp potatis och rotfrukter maskin-
drostning och skära hackelse. Speciellt
när man skulle "aga in" var allt gårdens

ACC. N:R M.13360:25.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

25

Träpleds 39 - gårdens -

folk med utom husmodern. Pigan bar och gaubrugar på "stången", starka lejc - bardi att lassa ute på åkern och drängarna vid höstorna. Samarbetet mellan man och hustrun bekommade bäst vid slåtter, då hon skulle skära "ruan" och vid sädesskörden då hon skulle binda efter sin huggare och senare "strava" d.v.s. räfsa stubbemarken.

Vid barnfödsel fick inte mannen vara tillstädes och om någon främmande man kom på besök skaffades han genast ut. Mannens mor skulle bära första barnet tillbopet om det var en pojke. "Det ran inte bära" för barnet om någon annorlunda ansedde vara fadder.

Barnamannen va alltid manlig och en särskilt anlitad "bruna-bläsarska"

ACC. N:R M. 13360:26.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

26

Frågelista 39 - "Lekar - Kläkvoka"

Finns i alla socknar med boende nära kyrkan. Arrangeras ofta av unga för att hjälpas åt med pojkar och flickor. Pojkarna skulle skjuta och det byns folk samlades på kvällen vid bröllopsgården och ropade fram lekar - par och.